

אמר רש"י

לכבוד אברהם

שם ואלה

רש"י (ב) נאמר

כ"ט

1 ואמר אל אברהם וכו' כאל שריו ושמי ה' לא נודעתי להם וכו' לכן אמור לבני ישראל וכו' והוצאתי וכו' והצילתי וכו' וידעתם כי אני ח"א המוציא וכו'. יש לפרש על פי שו"ע או"ח סי' תרפב י"א כששכח על הנסים בברכת המזון יאמר הרחמן יעשה לנו נסים וכו' והקשה הבכ"ש בשבת כא הא אמרו חז"ל ברכות סי' דאין מזכירין מעשה נסים, כלומר דאין להתפלל על הנס. ובספר ישועת יעקב תירץ על פי מדרש חז"ל פי' לך אל תירא אברם אנכי מגן לך הכל יודעין שאנכי מגן לך, הכוונה על פי דאיתא בגמ' (תענית כ, ב) דמי שעושין לו נס מנכין לו מזכותיו. אמנם בנס שנודע לרבים שעל ידי

רש"י פירש: "אני ה'" - נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני, ובענין זה מובא מעשה ברבי עקיבא ותלמידיו שפעם אחת הוצרכו למעות, והלכו אצל מטרוניתא אחת ללוות ממנה מעות. אמרה לרבי עקיבא הריני מוכנה להלוות לך, והקדוש ברוך הוא והים יהיו ערבים שתפרע לי בזמן. קבע לה רבי עקיבא זמן לפרעון, כאשר הגיע זמן הפרעון, חלה רבי עקיבא ולא היה יכול להביא לה את הממון.

הלכה אותה מטרוניתא אל שפת הים ואמרה: רבונו של עולם! גלוי וידוע לפניך שרבי עקיבא חולה ולא היה בידו לפרוע חובו, ואתה והים ערבים בדבר. מיד הכניס הקדוש ברוך הוא רוח שטות בלבה של בת קיסר, ונטלה ארגז מלא אבנים טובות וזרקה לים, והים הביאו למקום שהיתה אותה מטרוניתא, והיא נטלה את אותו ארגז ושבה לביתה.

לימים נתרפא רבי עקיבא, ובא למטרוניתא לפרוע לה את החוב, ואמר לה שלא תכעס עליו שלא פרע את החוב בזמן כיון שהיה חולה, אמרה לו הלכתי לערב והוא פרע לי את כל החוב, לכן הכסף שהבאת עמך יהיה שלך, וכן מה שנתן לי הערב היה יותר ממה שהלוחי, וקח את הנותר בשבילך, ומאותו ממון התעשר רבי עקיבא (נדרים נ. עפ"י רש"י והר"ן).

וכעין זה מסופר על הגאון רבי ישעיה זוכוביצר זצ"ל, שפעם אחת בא אליו יהודי וביקש ממנו שילווה לו אלף זהובים למשך חצי שנה, כדי שיוכל להנצל מפשיטת רגל. הסכים רבי ישעיה להלוות לו בתנאי שאחד ממכריו בעיר יהיה ערב, אמר לו אותו יהודי שהוא זר באותו עיר ואין לו מכרים וידידים ורק השם יתברך שיודע את מצבו ואת מדת יושרו, יכול להיות ערב בעד ההלוואה...

הסכים ר' ישעיה, ואמר לו שאין ערב יותר נאמן ממנו, ונתן לו את הסכום שביקש.

לאחר חצי שנה, בא אותו יהודי אל ר' ישעיה כדי לפרוע את חובו, אך ר' ישעיה אמר לו: הערב שלך פרע כבר את כל החוב, כיון שבאותו יום שהלוחי לך, זימן לי השם יתברך עסק מסויים שבו הרווחתי בדיוק אלף זהובים, וזקפתי אפוא את הרווח ההוא על חשבון חובך...

כך נתקדש שם שמים תו אין לחוש משום גכוי זכיות. והיינו דאמר השי"ת לאברהם כיון שהכל יודעין אין לך לירא מנכוי זכיות, ומעתה לא לשיא קושית הבכ"ש, דהא דאין מזכירין מעשה נסים היינו כעין נס דינה דבהכי מיירי הש"ס דהוי נס נסתר, מה שאין כן מעין נס חנוכה בפרסום שמתקדש שם שמים על ידי כך על כזה מותר להתפלל, עיי"ש דברי פי חכם חן. וזה שאמר וארא אל האבות באל שדי היינו הנהגה טבעית ושמי ה' הנהגה נסיית בשדוד הטבע לא נודעתי להם, באשר אין טוב שישתנו סדרי בראשית כי על ידי זה מנכין מזכותיו, וזעל כן יען שאני מוכן כעת לעשות נסים ונפלאות לישראל מהראוי אפא להרגיע רוחם שלא ייראו לנפשם שיפסידו על ידי זה, לכן אמור לבני ישראל והוצאתי והצילתי בשפטים גדולים, ובכל זאת אין לחוש יען וידעתם כי אני ה"א המוציא וכו' כי יתפרסם על ידי זה שם שמים בפי כל כנ"ל.

והצילתי³⁰. ביום ביאת רעמסס, שתצאו מגבולם³¹. וגאלתי. בטביעת המצרים בים³², כמו שהעיד באמרו "ויישע ה' ביום ההוא" (להלן יד, ל) וכו', כי אחר מות המשעבדים לא היו עוד עבדים בורחים³³.

6 (1) ולקחתי אתכם לי לעם. במעמד הר סיני. וידעתם. הכירו והתבוננו³³ שכל זה יתאמת, כמו "וידעתם היום³⁴ כי לא את בניכם" (דברים יא, ב). כי אני ה' אלהיכם המוציא. כי בהיותי אלהיכם, משגיח עליכם בפרט³⁵, ואני המוציא ומשתדל עתה³⁶ להוציאכם, אין ספק שאעשה כל מה שאמרת³⁷.

1 (1) לכן אמר לבני ישראל אני ה'. לכל אלה השלש סבות²⁶ "אמר לבני ישראל" שאני הוא הנותן המציאות, שהנה²² לכל הנמצאות, ובהן הכח אוציאם, שאשנה טבע קצתם²⁷. והוצאתי אתכם ממצות סבלת מצרים. מיום²⁸ התחלת המכות ישקט השעבוד²⁹.

3

סופו

10

ויאמינו בה' ובמשה עבדו

5 אלה
ה' ר' כ' ס'

אומר משה רבינו להשייט: "הן בני ישראל לא שמעו אלי ואידן ישמעני פרעה וגוי' (ו, יב). ומביא רש"י דברי חז"ל (ב"ר צב, ז) דפסוק זה הוא אחד מעשרה קל וחומר שבתורה.

והמפרשים כבר עמדו על טיבו של קל וחומר זה, שהרי ניתן להפריכו. מאחר ובני ישראל לא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה וכנאמר כאן בפסוק ט', וסיבות אלה לא היו אצל פרעה, וא"כ אולי דוקא הוא - פרעה, כן ישמע.

עוד יש להקשות, כששלח הקב"ה את משה רבינו, שאלו משה (ג, יג): "הנה אנכי בא אל בני ישראל וגוי' מה אומר אליהם". והדברים תמוהים מאד, ומי ביקש ממנו ללכת אל בני ישראל, והרי הקב"ה אמר לו רק "לכה ואשלחך אל פרעה" (ג, י), אבל לא ציווהו ללכת אל בני ישראל. ומה שנאמר (ו, יג): "ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים וגוי'", כבר פרש"י, שהציווי היה שניהיג אותם בנחת ושיסבול אותם. ואפילו נאמר שאכן ציווהו באמת ללכת אל בני ישראל, יש להבין, דאיזו תועלת תצמח מהליכה זו אליהם, והרי לא מבני ישראל הוא צריך לבקש רשות להוציאם, אלא מידי פרעה מלך מצרים שבידו השילטון והממשלה.

עוד יש להבין מה שנאמר בפרשת שמות (ה, ט) שאמר פרעה: "תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה, ואל ישעו בדברי שקר". ומפרש"י: "ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמור נלכה ונזבחה" וכי עיי"ש. ולכאורה יש להבין מה היא טענתו של פרעה, ומה איכפת לו אם ידברו בענין הגאולה, והרי בני ישראל היו תחת ידו ושילטונו, ואם לא ירצה לא יתן להם לצאת, ומה בכך שיזכרו בדברי רוח.

ונבא מכתב יסוד גדול בחינוך, והוא: לעולם אין אפשרות לשכנע אחרים באיזה שהוא דבר אם המשכנע עצמו או שלוחיו אינם משוכנעים בעצמם בצידקת הדברים. עם ישראל לעולם לא יצליח לשכנע את אומות העולם בצידקת היותו על אדמת הקודש בארץ ישראל אם הוא עצמו לא יהיה משוכנע בצידקת דרכו שזו האמת ומקומו של עם ישראל בארץ ישראל. וכן, רב, מורה, ובעל מוסר ודרשן המייסר את שומעיו בדברי מוסר, לעולם לא יצליח לשכנע את קהל מאזיניו אם הוא עצמו לא יהיה משוכנע בצידקת הדברים שהוא מדובר. וכך אב המתנדב את ילדיו ללכת בדרך חינוכית מסויימת, הרי גם הוא לעולם לא יצליח במשימתו אלא אם הוא עצמו יהיה משוכנע שכך יש לעשות וזו הדרך בה יש ללכת.

מעתה נבין את כל אשר עוררנו כאן. וזה שאמר משה רבינו "הן בני ישראל לא שמעו אלי ואידן ישמעני פרעה וגוי". כלומר, אם בני ישראל עצמם אינם משוכנעים שהנה הם עומדים להיות נגאלים מבית עבדים ומהשעבוד הנורא, כי אז אידן פרעה ישתכנע. ומשה רבינו הבין זאת היטב שלעולם לא יוכל לשכנע את פרעה כי על עם בני ישראל לצאת

ממצרים, אם בני ישראל - שולחיו - לא יהיו בעצמם משוכנעים בכך. ואף שאצל בני ישראל היתה לכך סיבה משום "קוצר רוח ועבודה קשה", מ"מ כיון שהעובדה היא שבסופו של דבר לא היו משוכנעים בכך, ממילא אין כל אפשרות לשכנע את פרעה בצידקת הדברים.

וזהו הסיבה שקודם שהלך לפרעה, רצה ללכת אל בני ישראל כדי לשכנע אותם ולהסביר להם את פשרה של הגאולה הקרובה, ועל כן שאל את השייט "הנה אנכי בא אל בני ישראל וגוי' מה אומר אליהם". וזהו גם הסיבה לכך שפרעה הכביד עליהם את העבודה, כדי שלא ידברו בענין הגאולה, משום שאף הוא ידע היטב שכל כוחו הוא בזה שהצליח להכניס מחלוקת, ספק ואי ודאות בקרב ישראל, וברגע שיתחילו לדבר בענין הגאולה ויחלו להיות משוכנעים שהנה הגאולה הגיעה, כי אז לא יוכל להם לישראל, ולכן אמר "ואל ישעו בדברי שקר".

4) קצת ג' ר' - הוצאתי אתכם וגוי': ביאר ארבע לשונות של גאולה, שידוע שקבעו חז"ל נגדם רבע כוסות של יין³⁶. יש להסביר ענין ד' לשונות. וגם, הלא פה הקשה במדכ"י בפרק ערבי פסחים, 'מה זה קבעו ארבע כוסות של יין ולא זלבעה מיני לחם או בשר וכדומה. והנה זניא בערבי פסחים (ק"ח, א) 'ת"ר, כוס זמישי אומר עליו הלל הגדול³⁷, והובאה וזסחה זו ברי"ף וברמב"ם³⁸ ובשרי"ע³⁹ שמצוה לעשות כוס חמישית, ואינו לעיכובא. והוא פלא, ממה נפשך, או צריך להיות חובה או לא יבוא כלל. אבל הענין, דמושכל פשוט הוא שאי אפשר לצייר שיהא איש המוני שהוא קעבד כנעני העומד בעבודת חומר ולבנים ועלה במשך מועט למעלת ישראל, שיהא ראוי לעמוד במעמד הר סיני לקבל התורה כמורא גדול של גילוי שכיתה, ועל כרחך נדרש להעלות דעתו וצלמו של האדם לאט לאט. וכך הנה בישראל, שהיו מנושמים בצורה נבדעת, ונתעלו במשך מועט עד שהגיעו להר סיני.

והיינו ד' לשונות של גאולה, מתחילה "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים" - שהיא עסק חומר ולבנים, שיצאו מזה משעה שהגיעו למכת ערוב⁴⁰, כמו שיבואר להלן (ח, כה). ועדיין היו בחזקת משועבדים לעבדות עד שהגיעו למכת ברב⁴⁰ שאז התל (פרעה) להוקיר את

3) ישראל, כמו שיבואר להלן (ט, לה), וע"ז כתיב "והצלתי אתכם מעבודתם" - הרי נתעלה עוד צלמם ודעתם לשבח. ועדיין היו תחת משרת המלוכה ודעת המלך עליהם, ובמכת בכורות הגיעו למעלת בני

3) חורין, על זה כתיב "נגאלתי וגוי"⁴¹. אח"כ העלה אותם הקב"ה למעלת "ולקחתי אתכם לי לעם וגוי" {בשעת מתן תורה⁴², שנכתרה ברית בין הקב"ה וישראל}.

4) וקבעו לזכרון ארבע כוסות, כאשר אין דבר מאכל ומשקה משנה תואר פניו ודעתו של אדם⁴³ כמו שתיית יין המשמח לב ומטיב גהה. ובוה יבואר יפה ענין הכוס החמישי להלן במקרא הסמוך.

2

האדם ככעסו מגדיל את הצרה

(6) תפארת ישראל
ותעל הצפרדע (ח, ט)

ANIC
780

צפרדע אחת היתה וחיו מכין אותה והיא מתות נחלים נחלים

ח, ד'. ואשלחה את העם ויזבחו לה'.

1 הנה מפרשי התורה ביארו שעיקר התכלית בענין המכות היתה להודיע לפרעה ולמצרים את יסודי האמונה וההשגחה.

נוראיה לזה יש להביא ממה שמצינו שאמר משה לפרעה במכת ברד ועתה שלח העז את

מקנך ואת כל אשר לך וגו', הרי שהעיקר הוא לא העונש אלא שיבינו את השגחת ה'.

ובאמת רואים אנו את התועלת ממכה למכה, כי אחרי מכת דם לא התפעל כלל ולא שת

לבו לזה, ובמכת צפרדע קרא את משה וואהרן והכטיח לשלח את ישראל, אבל

כנראה לא גמר בלבו כלל לעשות כן. במכת ערוב כנראה כבר היה בדעתו לקיים, כי

מקודם התנה שיובחו כארץ ואח"כ אמר שלא ירחיקו ללכת. אצל מכת ברד כבר הכיר

6 חטאו אבל רק בשעת היסורין, משא"כ בארבה שכבר נתרצה לשלוח את הגברים עד

שלא באה המכה, אבל על כל פנים היתה זה רק אחר ההתראה, ואילן במכת חשך כבר

נתרצה לשלחם אפילו קודם המכה עד שלבסוף גירשם במכת בכורות, ועיין.

וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד. לפי דרכי

הלשון ה" צריך לומר אף אחד או גם אחד. ויש לומר דכאן ר"ל עד ולא עד בכלל; וכמו שדרשו חז"ל על פסוק לא

בשאר בהם עד אחד (י"ד כ"ה) אבל פרעה נשאר דאחד מן המקנה מת. והנא

אם היו לו לישראל עשר בהמות והי' צריך ליתן לפרעה אחד (מס מעשר המלך) ואם

לא היו לו אלא תשעה הי' פטור ממס המעשר, מת אחד מהעשרה ונשארו תשעה

והי' פטור לגמרי ועלה ההפסד לפרעה ולא להישראל. וגם אם היו לישראל

עשרים והי' צריך ליתן שנים לפרעה ג"כ מת אחד מהם כדי שישארו תשעה עשר

ולא יהא צריך ליתן לפרעה רק אחד, ולא מתו שנים ממקנה ישראל, כי אז היו

נשארים שמונה עשר והי' צריך ליתן עכ"פ לפרעה אחד, והי' הניק לישראל. כן

החשבון בעשרה, בעשרים, בשלשים, כ"ז שהן עשרות. ואם לא היו עשרות במספר

מדוקדק כי אם אחד שנים וכיו"ב, או עשרים ואחד עשרים ושנים אשר אז אם

הי' מת אחד היה ההפסד לישראל, לא מת כלום.

והדברים האלה מרומזים במקרא. ובפסוק ו' הוא אומר ומקנה בני ישראל לא מת אחד, ר"ל שאם הי' מספר כזה שאם הי' מת אחד הי' החיזוק לישראל, לא מת אף אחד. ובפסוק ז' דכתיב וישלח

דבר נפלא העיר מרן הסטייפלר זצ"ל בספרו "ברכת פרץ" בפסוק זה.

הנה כשרואים המצרים שככל שהם מכים את הצפרדע מוסיפה היא להתיז צפרדעים הרבה, הלא ודאי שהיו צריכים להפסיק מלהכותה כדי שלא להרבות בצפרדעים.

6 אלא מה? כך דרכה של מידת הכעס, שאם הצפרדע מוסיפה להתחצף ולהתיז עוד ועוד - כל שכן שצריך להוסיף להכותה ולהתנקם ממנה יותר ויותר, וככל שהוסיפה להתיז, הוסיפו הם לכעוס וחמתם בערה בהם והכו בה יותר, והיא התיזה יותר, עד - "ותכס את ארץ מצרים".

כך היא המציאות אצל כל אדם שמידת הכעס השתלטה עליו. אם היה שומע את חרפתו ושונק - היו הדברים שוקעים לאט לאט וכעסו היו שוכח, אבל כאשר הוא משיב לזה שכנגדו, הרי כבר אין לדבר סוף. ככל שיצעק על חבירו - כך ירבה חבירו להשיב לעומתו. אם כן, הדעת נותנת שטוב ויפה לא להיטרד בשל ענין זה שציערו ולעבור עליו בשתיקה. אבל מידת הכעס אומרת לאדם: וכי תוכל לשתוק על דברים כאלו?! ומפני כך מרבה ומשיב, וזה שכנגדו שומע ומוסיף, וכל אחד רוצה לתת לחבירו מנה אחת אפיים - והסוף כמכת הצפרדעים במצרים.

6 ובאמת, מכת הצפרדעים ואופן הנהונתה, הוא דבר שהיה בכלל וללמד על הכלל כולו יצא. כל המכות, הביאום המצריים על עצמם על ידי עקשנותם ומיודותיהם הרעות, שהרי אם היו נכנעים ונשמעים לשכל הישר, היו חוסכים מעצמם את כל הצרות שבאו עליהם, אלא שכעסם וגאוותם היו כל כך גדולים עד שספגו מכה אחר מכה, עד שבסוף היו מוכנים להיכנס לתוך הים שנקרע לעיניהם בנס, וסופם - שטבעו כולם.

8 וכן כל אחד ואחד מאתנו, אם באה עליו איזו צרה קטנה, הוא כבר מנפח אותה למכת מצרים גדולה. אבל באמת, כל מכה וצרה בעולם אפשר לסובלה עם

מעט סבלנות ואורך רוח, בלי לפגוע בשמחת החיים, וכמו שאמר שלמה המלך ע"ה (משלי י"ז, ט): "רוח איש יכלכל מחלהו, ורוח נכאה מי ישאנה". כאשר הרוח שבורה אין בכח האדם לסבול את הצרה. ומי עשה זאת לאדם? הוא עצמו!

הרי באמת לא יהיה לו שום נזק אם מישוהו אמר מילה קטנה נגדו, או שנאלץ לעמוד בתור עוד חמש דקות מפני אחד שקפץ לפניו וכדומה, אם לא היה טורח לחשוב על כך. אבל כאשר האדם מקפיד ושם אל לבו, מתנפח הדבר לשעות של רוגז וביטול. זמן יקר מעבודתו, תלמודו ותפילתו, וזה שאמר שלמה (משלי י"ט, א): "אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו".

כאשר מקבלים כל דבר בנחת, בסבלנות ובארץ אפיים, החיים נעימים יותר ויפים שבעתיים.

3 | פרעה ר"ל כששלח פרעה לגבות מס המעשר והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד, המכוון עד ולא עד בכלל, שאחד מהם מת אם היו עשרה או עשרים מפני שזה הי' נוגע לשילום מס המעשר לפרעה, מת העשירי להפסדו של פרעה. 36

3

